

GENEROA ETA SEXUALITATEA DEKOLONIZATU, LAKOTA HERRIA ALTXATU

AEBetako Hego Dakotako Pine Ridge erreserbako Lakota Sioux Tribe tribu-gobernuak bi lege historiko onartu zituen 2019ko legealdian. Sexu berekoen arteko ezkontza eta LGTBIQ pertsonen aurkako erasoak gorroto delituen barruan sartzea. Lorpen hauen atzean dauden ekintzaileak generoaren eta sexualitatearen dekolonizazioaren bidean egiten ari diren urratsak, baina, beren eragin-esparruaz harago doaz; Lakota herriaren susperraldiaren abangoardia dira.

 IGONE MARIEZKURRENA **IRANTZU PASTOR**

Canupa Mani Wi (Pipa Eskuan Duela Dabilena) eta Te Kee Kela Wi (Denek Maitatua) Monique eta Felipa bezala ageri dira erroldan, erregistro ofizialetan ez dituztelako izen indigenak onartzen. 2015az geroztik emazteak dira AEBetako Gorte Gorenaren begietan eta, aurki, jaio eta hazi diren natibo erreserban ezkonduko dira. Lakotak dira, Sioux gisa ezagunagoak, Ipar Amerikako lautadetako jatorrizko herri jendetsuenetako bateko kideak. Bikoteak Rapid City hiriko kanpo-auzo batean du etxea orain, Hego Dakota mendebaldean, Pine Ridge erreserbatik 180 bat kilometro-ra. “Duela hamaika urte alde egin behar izan genuen handik, mehatxatuta; baina

denbora honetan guztian gure erreserba barruan egin dugu borroka”, dio Canupa Mani Wi-k. Zinez, iragan uztailean eta irailan, Pine Ridge-ko gobernuak onartutako eta datozen hilabeteetan beste hiru erreserbatan eztabaidatuko dituzten bi legeek aurpegirik badute, bi emakume nekaezin hauenak dira. *Marriage Equality 19-24* (Berdinasuna Ezkontzan) eta *Hate Crimes 19-37* (Gorroto Krimenak) haien kemenaren fruitua dira.

Egun, 573 jatorrizko herrik dute AEBetako Gobernu Federalaren aitortza, eta tribu bakoitzak era pseudosubiranoan gobernatzen du dagokion lur-eremua (orotara, AEBetako azalera osoaren %2,3), beti ere Indioen Aferetarako Bulegoak gainbegiratuta. XIX. mende

amaieran, aurreneko talka odoltsuaren ostean, genozidioaren bigarren fasea hasi zen, mantsoagoa. Beste aterabiderik gabe, garaiko tribu-buruek bake-itunak sinatu zituzten kolono zuriekin, eta Gobernu Federalak natiboentzako erreserbetara bidali zituzten Ipar Amerikako jatorrizko herritarrak. Gerora aldiro-aldiro berrikusi dituzten arren, tribu-gobernu bakoitzari dagozkion eskumenak ere orduantxe ezarri zituzten; lakotentzako Pine Ridge erreserbaren kasuan, zehazki, 1889an. Gaur egun, 9.000 metro koadroko azalera du, eta 20.000 biztanleko populazioa.

Sexu bereko pertsonen arteko ezkontza legezkoa da 2015az geroztik AEBetako 50 estatuetan, baina soilik 35 tribuk

CANUPA MANI WI (atzean)
ETA TE KEE KELA WI
Pine Ridge erreserbako
haien etxe aurrean.

aintzat hartu dute ordutik. Oglala Sioux Tribe da 36.a, eta Hego Dakotako lehena. LGTBIQ kolektiboaren aurkako delituen alorrean lortutakoa are historikoagoa da, ez baitu aurrekaririk tribuen beste jurisdikzioen artean: lehendabiziko aldiz, 'Gorrotu Krimenak' kategoriak biktimaren sexu identitate edota joeragatik egindako erasoak barnebilduko ditu.

"Fede katoliko itxia duten lakotak izan dira oztopo nagusia eta erasotzaile krudelenak", hasi da Canupa Mani Wi, "baina ezin ditugu epaitu; zigortzaile bilakatu aurretik biktima izan zirelako haiek ere", gehitu du azkar Te Kee Kela

Wi-k. Bikoteak dio diskurtso homofobia darabilten lakota gehienak ume zirelarik Indian Boarding School delako indigenentzako barnetegietatik pasatakoak direla, eta kultura-asi milazio esperientzia traumatiko haren ondorio direla komunitate askotan zabaldu diren ideiak eta gorrotoa. Izan ere, 1879tik 1973ra bitarte, Gobernu Federalak Ipar

Amerikako milaka ume indigena etxetik indarrez atera eta 5 eta 18 urte bitarteko barnetegietan sarrarazi zituen. "Haurtzaroa eta nerabezaroa ez ezik, identitatea bera lapurtu zieten -hasi da azaltzen Te Kee Kela Wi-; ilea moztu zieten, baita lakota eta beste edozein adierazpide natibo debekatu ere. Basatiak, alferrak eta zoroak zirela sinestarazi zieten; eta, guztiaren gainera, kristau moralak inposatu zieten lakoton sinesmenen eta balio-sistemaren ordeztu". Oinordetza hori belaunaldiz belaunaldi transmititu dela gehitu du Canupa Mani Wi-k, eta zeharo baldintzatu duela euren herrikideek LGTBIQ pertsonetara duten pertzepzioa: "Kolonialismoak herri indigenak nola pobretu eta kriminalizatu dituen ulertzea ezinbesteko premisa da pairatzen ditugun gaitzak akabatzeko, homofobia barne".

1970eko hamarkadan horrelako azken eskolak atek itxi zituenetik, makina bat erakundek eta unibertsitatek deskribatu dute jendarte natiboak sistematikoki suntsitzeko diseinatutako Indian Boarding School haiek eragindako sarraski transgenerazionala. Esate baterako, Amerikako Psikiatria Elkarteak darabilten datuen arabera, Ipar Amerikako jatorrizko herritarrek pobrezian bizitzeko edota indarkeria nozitzeko duten probabilitatea AEBetako batez bestekoa baino 2,5 aldiz altuagoa da. Herritar natiboaren %42k alkoholismo arazoak izan ditu azken hamabi hilabeteetan, eta %18,4 drogen menpe bizi da. Arazo psikologiko larrien eragina bi aldiz handiagoa da natiboaren artean.

Gutxi ikertu dute, ordea, trauma historikoaren eta homofobiaren arteko harreman kausala, nahiz eta zifrak bel-durgarriak diren. Pine Ridge erreserban, adibidez, beren buruaz beste egiten saiatzen diren nerabeen kopurua AEBetako batez bestekoa baino %150

altuagoa da. Eta, horien artean, beren burua LGTBIQ kolektiboko kideztatu identifikatzen duten gaztetxoaren kopuruak hirukoiztu egiten du besteena, Oglala Sioux Tribe eta Gai-xotasunak Kontrolatzeko eta Prebenitzeko Zentroaren datuen arabera. "Gure distrituan, aurreko lau hilabeteetan 30 urtetik beherako zazpi gaztek egin dute beren

“Kolonialismoak herri indigenak nola pobretu eta kriminalizatu dituen ulertzea ezinbesteko premisa da pairatzen ditugun gaitzak akabatzeko, homofobia barne”

CANUPA MANI WI

buruaz beste; horietatik bost homosexualak ziren”, dio Te Kee Kela Wi-k.

“Guk 2006an ezagutu genuen elkar, eta gure harremana ez ezkutatzea erabaki genuen une berean jaso genuen gure familien gaitzespena. Auzokoen isekak ere heldu ziren, mehatxu anonimoak, guri buruzko gezur eta akusazio faltsuak, bazterkeria gasolindegian, denda edota jatetxeetan... komunitateak bizkarra eman zigun, erabat”.

Canupa Mani Wi polizia izan zen bederatzi urtez eta, hortaz, euren azalean sufritutakoaz gain, Tribu Poliziako kide gisa beste hainbeste ankerkeriaren lekuko izan zela dio: “Bereziki gogoan dut bortxaketa bat salatzeraz etorri zen neska baten kasua. Erreserban gauza jakina zen lesbiana zela. Badakizu zer esan zidan komisaldegiko buruak? Neskato hark merezia zuela egin ziotena, behin eta berriz bortxatu beharko luketela bere ‘desbideraketa’ sendatu arte. Gau hartan ez zitzaidan guardia tokatzen, baina neskatoa etxera itzuli zen arte geratu nintzen”. Gizon hura bera izan zen 2007an Canupa Mani Wi komisaldegia uztera behartu zuena. “Tira, gure historiaren berri jakin zuenean, argi eta garbi esan zidan aukeratu beharra nuela: lanpostua ala bikotekidea”. Bikotea 2009an mugitu zen erreserbako mugez gaindi, Rapid City hirira, euren bizitza arriskuan ikusi zutelako. “Baina erabaki horrekin ez genuen gure herriaz arnegatu”, argitu nahi izan du Te Kee Kela Wi-k. “Gure amonek irakatsi ziguten elkarrenganako errespetua dela lakoton oinarri-oinarrizko balioa, denok bat garelako eta hurkoari gertatzen zaionak eragin zuzena duelako beste guztiongan. Bere sustraiei eusten dien benetako lakota jendarte osasuntsu batean halako bidegabekeriek ez dute lekurik. Horregatik, borroka honek, LGTBIQ pertsonon eskubideak defendatzearekin ez ezik, lakota identitatearen berreskurapenarekin du zerikusia”.

Bizitokia aldatu zutelarik, Uniting Resilience elkarteak sortu zuten. Hamar urtez aritu dira Pine Ridge erreserbako bederatzi distrituetan barrena kontzientzia eta aldarria zabaltzen, manifestazioak, sinadura-bilketak, performanceak, batzarrak, harrotasun-desfileak antolatzen eta, beti, aliantzak bilatzen. Hizkuntzaren lerrotik, artearen bidez, ahozko kulturaren berreskurapenetik eta beste hainbat erresilientzia ildotatik jatorrizko herri honen susperraldia eragiten ari diren adiskideak

izan dituzte bidaide. Eta, nolabait, beste horien guztien ahaleginaren katalizatzaile izan dira, dagokien meritua onartzea kosta egiten zaien arren.

“AEBetako natibo erreserbarik deprimituenean –%90eko langabezia-tasa, %80ko alkoholismo-tasa, 51 urteko bizi-itxaropena– jendea altxatu bada, dena dugu irabazteko!”. Canupa Mani Wi-k argi du hau hasiera besterik ez dela eta dagoeneko lanean ari dira Hego Dakotako beste zazpi lakota tribu-gobernuek bi lege hauek besarka ditzaten: “Otsailean Rosebud, Yankton eta Sisseton erreserbetako Lege eta Ordena Ko-

miteekin bilera egin eta legeen mamia aurkeztu genien. Datozen hilabeteetan euren biltzarretan eztabaidatu eta bozkatzeko konpromisoa hartu zuten, baina martxoan COVID-19 pandemia iritsi zen, eta orduz geroztik dena geldirik dago”. Organo legegileek martxa berrartu arte itxaron beharko dute.

TWO-SPIRITED: BI ESPIRITUDUN PERTSONAK

“Two-spirited aterki-termino zabala da. Natibo ez diren LGTBIQ pertsonengandik bereiztu eta jatorrizko herrioren ezaugarriak balioan jartzeko erabil-

CARLA DOUGLAS: "la bi mendeko zapalkuntzak lotsa eta errua sakon iltzatu ditu gugan, eta gehiengoak oraindik beldurra dio aske maitatzeari"

tzen dugu, gure izaera markatzeko". Carla Douglas Kanadan jaio zen, erdi syilx-a erdi shuswap-a da, baina 30 urte daramatza Hego Dakotan. Beste askoren artean, inplikazio sendoa du Black Hills Center for Equality eta Transcendence erakundeekin. "Nire biografiak baldintzatuta-edo, batez ere pertsona transexual eta transgeneroak babesten aritzen naiz, baina bi espirititudunon komunitatea izugarri anitza da: Ipar Amerikako zenbait gizarte indigenak onartzen dituen hirugarren edota laugarren generoetako pertsonak barne hartzen ditu, adibidez. Baita generoaren arabera edozein sailkatzea arbuiazen dutenak ere. Pertsona homosexualak, bisexualak, intersexualak...".

Alaskatik Texaseraino, herri natibo askoren ahozko tradizioak gorde ditu *two-spirited* edo bi espirititudun jendearen inguruko aipamenak. Sakratuak ziren antza, edo oso baliotsuak bederen, eta hain justu gizarte-rol bat baino gehiago beren gain hartzeko zuten gaitasunari zor zioten euren herrikideen miresmena. Umezurtzak hezteaz arduratzen ziren kasu batzuetan, alarguntzan makulu izan zitezkeen, gergelari zenbaitetan, sendatzaile beste batzuetan. "Gure arbasoen garaiko

two-spirited figura baino askoz konplexuagoa da gaur egun termino hori bera erabilia izendatzen dugun errealitate multzoa", dio Douglasek, "baina antzinako kontzeptu bat modernizatzeak gure iraganarekin lotzen gaitu eta, aldi berean, jarraikortasuna adierazten du; ezereztu nahi gaituzten arren, bizirik segituko dugulako".

Esparru legalean lortutakoa txalotu du Carla Douglasek, bera ere borrokan aritu da: "Konbertsio Terapia legezkoa da oraindik Hego Dakotan -AEBetako hemeretzi estatuk soilik debekatu dute, erronka berri asko ditugu begi aurrean", baina lehentasuna beste bat dela uste du: "Zigor

penala baino eragingarriagoa da zigor soziala, disuasio-ahalmen handiagoa du. Jendartearen pentsaera aldatu behar dugu, inpunitatea eten, eta duela 150 urte moral katolikoa inposatu aurreko elkar errespetuzko harremanetara itzuli".

Eraso homofobo eta transfobo askoren atzean biktimen senitartekoak daudela dio, eta neurri handi batean horregatik ez dituz-

"Jendartearen pentsaera aldatu behar dugu, inpunitatea eten, eta duela 150 urte moral katolikoa inposatu aurreko elkar errespetuzko harremanetara itzuli"

CARLA DOUGLAS

tela salatzen. Eta Justiziak *two-spirited* baten alde egingo duenaz inolako itxaropenik ez dutelako. Erasoak fisikoak eta esplizituak ez direnean ere, familiaren mespretxuak, bakartzeak eta baztertzeak, inguru sozialaren galera horrek, bi espiritudun pertsonen zaugarritasuna areagotzen du. “Rapid Cityn daukagun harrera-etxean artatzen ditugun lagun asko kalean bizi izan dira denbora luzez, gugana jotzeko adorea bildu duten arte. Maiz, gurasoek edo aiton-amonek arbuatuta utzi behar izaten dute jaioterria gazterik, eta erreserbatik alde egin, gehienetan hiriren batera”, azaldu du. Estigmatizatuta eta lan aukerarik gabe, hirietako kaleak bereziki arriskutsuak dira natiboentzat. “Jazarpenak alkoholismora, droga menpekotasunera eta delinkuentziara daramatza sarri. Prostituziora jotzen dute sos batzuk irabazteko, eta beste batzuk salerosketasareen edota organo-trafikatzailleen eskuetan erortzen dira. Asko betiko desagertzen dira, eta ez dugu inoiz jakingo zer gertatu zaien. Kasuak ez daude inon erregistratuta, ez daukagu datu ofizialik. Ez da zaila ulertzea zergatik gutako gehien-gehienek ez duten pausoa ematen, ezta?”. Eta, gainera, kanpoko mehatxuei aurre egin baino lehen, norberaren baitako mugak ere eraitsi behar direla

azpimarratu du Douglasek: “Ia bi mendeko zapalkuntzak lotsa eta errua sakon iltzatu ditu gugan, eta gehiengoak oraindik beldurra dio aske maitatzeari, aske agertzeari edota ‘*Two-spirited friendly*’ gisa publikoki azaltzeari. Oraindik zaila da gure kideek euren burua onartzea, eta are zailagoa deitzen ditugun mobilizazioetara jendea erakartzea... baina bagabiltza”.

Carla Douglas espetxean jaio zen, ama alkoholikoa preso zelarik. 4 urte zituenean bortxatu zuten lehenengoz; 16 eta 14 urteko bi auzokide izan ziren. Handik gutxira, bere buruaz beste egiten saiatu zen aurreneko aldiz. 6 urte zituela British Columbiako Boarding School batean sartu zuten eta klasekideen bullying “gaiztoa” nozitu zuen luzaroan. Abadeek eta mojek “higuingarria” zela esaten zioten, nahiz eta horietako zenbaitek ezkutuan bortxatzen zuten. Jaioterrira itzulita, 16 urteren bueltan, amak diru-iturri

bezala erabili zuen Carlaren gorputza, bortxatzaileak etxera, bere gelara, ekarri. Kanadatik ihes egin eta AEBetako hainbat hiritan ibili zen, kalean, prostituzioan, harik eta zulo ilun hartatik ateratzeko modua aurkitu zuen arte. Rapid Cityko unibertsitatean Gizarte Langintza gradua osatu eta kontsulta,

aholkularitza eta bitartekaritzarako gune bat jarri zuen martxan *two-spirited* komunitatearen zerbitzura. Azken 30 urteotan bere bikotekidea izan den emakumea iaz hil zen, eta Douglasek oso gogoan du transsexuala izateagatik ez ezik emakume bat maitatzeagatik jasan zuten diskriminazioa. “Obra dramatiko bat, tragedia bat!, idazteko moduko bizitza izan dut! –dio algaraka–. Oraindik baditut krisialdiak, baina egiten dudana da sendagairik onena. Gure ondorengoek askatasunean erabakiko dutelako nor izan nahi duten eta nola bizi nahi duten”. ●

“Gure amonek irakatsi ziguten elkarrenganako errespetua dela lakoton oinarri-oinarrizko balioa. Horregatik, borroka honek, LGTBIQ pertsonon eskubideak defendatzearekin ez ezik, lakota identitatearen berreskurapenarekin du zerikusia”

TE KEE KELA WI